

УДК 378.1:37.011.31

DOI: 10.32342/2522-4115-2022-1-23-23

Л.М. НИКОЛЕНКО,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ПОНЯТТЯ «ЖИТТЄТВОРЧІСТЬ» ТА «ЖИТТЄТВОРЧА КОМПЕТЕНТНІСТЬ» У ПАРАДИГМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено проблемам компетентнісного підходу в освіті. На підставі ретельного аналізу наукової літератури виокремлено поняття «життєтворча компетентність». Необхідність і доцільність формування такої компетентності у майбутнього педагога спеціальної освіти диктує практика життя у відкритому інформаційному суспільстві, де від особистості вимагається прояв здатностей нового рівня, які могли б забезпечити її ефективне функціонування за будь-яких динамічних змін і обставин, успішну цілісну життєдіяльність як у професійній, так і в особистій сферах.

У статті проаналізовано зміст поняття «життєтворчість» у філософському, психологічному та педагогічному аспектах. Огляд наукової літератури показав, що у філософському та соціологічному дискурсі життєтворчість в основному розглядається в ракурсі проблем побудови власного життя та культури життєтворчості, і дозволив виокремити такі аспекти: життєтворчість – це процес, в основі якого дві конститутивні складові: життя і творчість; ці складові є суто індивідуальними; життєтворчість залежить як від особистісних характеристик, так і від соціальних факторів; до здійснення життєтворчості особистість має бути певним чином готовою; а отже, показником готовності до життєтворчості може виступати життєтворча компетентність.

З'ясовано, що в психології проблема життєтворчості є найбільш вивченою; психологами життєтворчість репрезентується як особистісний прояв суб'єкта, активне ставлення до життєдіяльності, результат саморозвитку, особливий тип життєдіяльності тощо.

Автором виявлено, що життєтворчість особистості є одним із ключових феноменів у філософії освіти, де вона розглядається з точки зору діяльнісного підходу: це особливий вид життєдіяльності, творча активність особистості, життєтворення, мистецтво жити. Одним із визначальних чинників життєтворчості виступає освіта.

У ракурсі педагогіки вивчення проблеми життєтворчості особистості на початку XXI ст. переросло в окремі напрями – педагогіку життєтворчості, яка лягла в основу концепції Нової української школи. Виявлено, що феномен «життєтворча компетентність» у педагогіці не розглядається як окреме надбання особистості, натомість зустрічається поняття «життєтворчі компетенції», представлене складовою життєвої компетентності особистості.

На підставі проведеного аналітичного огляду автор резюмує, що життєва компетентність забезпечує розв'язання життєво необхідних завдань, продуктивну життєдіяльність, можливість виконання особистістю певних життєвих ролей; життєтворча ж компетентність, на думку автора, виводить особистість на вищий рівень життєздійснення, за якого людина реалізує самопроекування, самоконструювання, самовиховання та інші самопрактики; є активним, творчим і відповідальним суб'єктом власного життя і суспільного розвитку, оскільки здатна не лише адаптуватися до динамічних обставин, а й змінювати середовище на благо себе й інших, що має визначальне значення для педагога спеціальної освіти у світлі сучасної освітньої парадигми.

Ключові слова: компетентність, життєтворчість, життєва компетентність, життєтворча компетентність, педагогіка життєтворчості, педагог спеціальної освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний етап розвитку системи вищої освіти в Україні можна охарактеризувати як етап становлення на всіх її рівнях компетентнісно орієнтованої парадигми, яка ґрунтується на студентоцентрованому підході і спрямована на інтеграцію в єдиний європейський освітній простір. Практика життя у відкритому інформаційному суспільстві вимагає від особистості прояву здатностей нового рівня, які могли б забезпечити її ефективне функціонування за будь-яких динамічних змін.

З огляду на це необхідно організовувати процес підготовки здобувача вищої освіти таким чином, щоб він був компетентним у різних сегментах обраної професійної сфери і вийшов на такий особистісно ціннісний рівень, який дозволить досягати творчої самореалізації на кожному життєвому етапі.

Зважаючи на зазначене, проблема формування та розвитку ключових трансформаційних компетентностей XXI ст. набуває особливої гостроти. У межах її вирішення звертаємо увагу на формування і розвиток життєтворчої компетентності майбутнього педагога спеціальної освіти як запоруки його успішної життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Загальні теоретичні засади наукового вивчення проблеми життєтворчості, життєвої компетентності, компетентнісного підходу щодо формування особистості обґрунтовані у філософсько-соціологічній літературі кінця XIX – початку XX століття, серед яких найбільш глибоко питання буття та призначення людини в цьому світі висвітлені представниками екзистенційної філософії, серед яких виокремлюємо Анрі Бергсона (концепція життя як творчого становлення людини), Якоба Морено (теорія ролей, спонтанності і креативності), Мартіна Хайдеггера (феноменологічний підхід до проблеми буття людини), Карла Ясперса (обґрунтування ідеї про те, що в основі свідомої людської діяльності лежить неусвідомлювана творчість, а людина є відкритою для нових можливостей).

У добу новітнього часу увага науковців до проблем життєдіяльності, соціалізації та самореалізації особистості у швидкоплинному світі значно активізувалася, поле їх вивчення розширилося і поглибилося. Продовжується їх вивчення у площині соціології, філософії, інших наук про суспільство та людину. Пильну увагу питанням готовності особистості до життя та життєтворення приділяють в межах психології життєтворчості, соціальної психології та психології особистості. Так, Мирослав Боришевський заснував новий науковий напрям – психологію самоактивності та суб'єктного становлення особистості. У його монографії [3] розкрито психологічні механізми розвитку саморегуляції, самоактивності особистості; а разом із колегами Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України (Л. Сердюк, Т. Яблонська та інші) вчений досліджував проблеми самотворення особистості [4; 26]. Тетяна Титаренко вивчала психологічні проблеми конструювання життя, під її керівництвом колективом лабораторії (Ю. Гундертайло, В. Климчук, О. Кляпець та ін. [23]) соціальної психології особистості Інституту соціальної та політичної психології НАПН України вивчалися соціально-психологічні практики, використовувані особистістю для творчої розбудови власного життя, у результаті чого було обґрунтовано теорію особистісного життєконструювання. Вадим Ямницький [30] активно вивчає проблеми розвитку життєтворчої активності в дорослому віці, обґрунтував концепцію розвитку життєтворчої активності особистості.

Життєтворчість особистості є одним із ключових феноменів у філософії освіти. Теоретичні і прикладні аспекти проблеми життєтворчості знаходяться в полі зору сучасних педагогів-науковців, дослідження яких ґрунтуються на засадах соціально-педагогічної концепції життєтворчості особистості, розробленій групою вчених Інституту соціології НАН України Лідією Сохань, Іваном Єрмаковим, Галиною Несен та іншими [8–11; 22]. Науковцями визначені методологічні основи проблеми життєтворчості особистості, основні поняття, проаналізовані моделі життєтворчості тощо. Зокрема, Ірина Степаненко та Наталія Степаненко [28] у площині філософії освіти зосереджуються на проблемі мистецтва жити в умовах сучасного суспільства ризику. Головне завдання філософії мистецтва жити науковці бачать у відкритті нових можливостей життєвого самовибору і самоздійснення, визначенні принципів організації і здійснення турботи про себе. Олександр Джура [6] вивчав становлення життєтворчості особистості в контексті модернізації української освіти. У своїй дисертації вчений дослідив роль освіти як чинника життєтворчості особистості в глобалізованому світі

і дійшов висновку, що «особистість повинна ставати активним творцем свого життя в умовах постійних змін, має бути озброєна ефективними технологіями життєтворчості і володіти досвідом передбачення нових тенденцій у розвитку суспільства загалом та конкретної особистості зокрема. Марина Коновальчук [15] досліджує можливості педагогіки життєтворчості у розвитку та вихованні учнів початкових класів шляхом реалізації авторської програми «Світ творчості». У дослідженні автора наголошено, що педагогіка життєтворчості може і повинна стати засобом формування особистості з ноосферною свідомістю, здатної активно і творчо реалізувати себе. Олександра Дубасенюк проаналізувала вплив ідей педагогіки життєтворчості на формування самодостатньої особистості старшокласника, у результаті чого «було виявлено нелінійну, багаторівневу детермінацію життєтворчого становлення особистості, за яким даний процес може виступати як у річищі інтегративних, так і дезінтегруючих цілісність особистісних тенденцій. Регуляція механізмів саморозвитку особистості вимагає і від педагога високої методологічної культури, знання та уміння використовувати як загальні життєтворчі закономірності, так і особливості цілеутворення та проектування життєдіяльності особистості» [7, с. 81].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю. Огляд наукових джерел із проблеми життєтворчості показав, що найбільш активно вона розроблялася на початку XXI століття, тоді ж сформувалися різні підходи до її вивчення. У педагогіці життєтворчості розглядається поняття «життєтворчі компетенції» як складник життєвої компетентності особистості. У більшості наукових праць життєва компетентність виступає власне соціальним, життєвим надбанням особистості. Ми звертаємося до проблеми формування життєтворчої компетентності як надбудови життєвої компетентності, що дасть можливість особистості (у нашому дослідженні – майбутньому педагогу сфери спеціальної освіти) здійснювати власну професійну і особисту життєдіяльність на вищому, творчому, рівні цілісно і гармонійно.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Логіка наукового пошуку на першому етапі дослідження потребує з'ясування змісту основного поняття, що й стане метою теоретичного аналізу у цій статті.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як було зазначено в огляді літератури, активний науковий резонанс в Україні проблема життєтворчості мала наприкінці XX – на початку XXI століття. Однак, в реаліях сьогодення, коли освіта реорганізовується на формування життєво необхідних компетентностей особистості, які б забезпечили повноцінну самореалізацію в глобалізованому трансформаційному суспільстві, життєтворчість доповнюється новим змістом.

До розуміння цього феномена вчені підходять через призму загальної життєвої компетентності, у вивченні якої найбільші досягнення мають філософія (філософія життя, філософія освіти); соціологія; психологія (психологія особистості, психологія життєтворчості); педагогіка (компетентнісний підхід, педагогіка життєтворчості).

Розглянемо наукові погляди щодо феномена «життєтворча компетентність» більш детально.

У філософському та соціологічному дискурсі життєтворчість розглядається в ракурсі проблем життєвої компетентності, мистецтва жити та культури життєтворчості, які перебувають у центрі уваги багатьох сучасних науковців (П. Адо, Р. Барт, Н. Богданова, О. Джура, О. Дольська, М. Коновальчук, І. Степаненко, М. Степаненко, М. Фуко та ін). Так, Михайло Степаненко у своїй дисертації ретельно проаналізував філософські погляди на феномен життєвої компетентності особистості і дійшов висновку, що визначальне значення для концептуалізації цього феномена має осмислення людського життя як процесу життєтворчості, який для свого здійснення потребує особливого мистецтва – мистецтва жити. Тобто, з точки зору філософії, життєтворчість – це, власне, процес людського життя, а «життєва компетентність ... це інтегративна якісна характеристика особистісного мистецтва жити, що має константні параметри, зумовлені екзистенційними потребами людини» [27, с. 12]. Завдяки цій характеристиці людина є здатною до самовизначення і самореалізації, до продуктивної життєдіяльності та індивідуальної життєтворчості, невід'ємними складовими якої автор називає здатність до трансцендентування, відкриття надособових цінностей і смислів, до смислотворення і розширення власного життєвого світу.

Із екзистенційним смислом людського життя пов'язаний погляд на сутність життєтворчості у статті Валерія Акоюяна [1], де життєтворчість представлена двосторонньо: як вибір власного шляху та створення умов для його реалізації в запропонованих умовах і як втілення у процес самоздійснення творчого початку, який зумовлює і створення себе, і творче перетворення навколишніх обставин. На нашу думку, ці аспекти є взаємодоповнюваними і допомагають цілісно усвідомити зміст і сутність життєтворчості.

Звертаємо увагу і на той важливий момент, що проблема життєтворчості зосереджується на проблемі творіння себе, побудові власного життя, виходячи з особи, її духовного світу, світогляду, цілей, устремлінь, зрештою – із розуміння сенсу життя [18, с. 9].

Стосовно культури життєтворчості, Наталія Богданова представляє життєтворчість як мистецтво жити, «особливий тип життєдіяльності, за яким кожна мить життя є творчим актом, потенційною інновацією в будь-якій сфері життя людини і культури, що забезпечується і одночасно підтверджується унікальністю людини» [2, с. 39]. І далі наголошує, що метою життєтворчості є, власне, саморозвиток, а отже, «життєтворчість особистості – це процес утвердження (реалізації, самореалізації) особистістю власного життя у відповідності з індивідуально випестуваним ідеалом» [Там само, с. 42].

Узагальнюючи проаналізовані наукові роботи філософського спрямування, у яких прямо чи дотично розглядається проблема життєтворчості, виокремлюємо такі важливі для нас моменти: життєтворчість – це процес, в основі якого два конститутивні складники: життя і творчість; ці складники є суто індивідуальними; життєтворчість залежить як від особистісних характеристик, так і від соціальних факторів; до здійснення життєтворчості особистість має бути певним чином готовою; показником готовності до життєтворчості може виступати життєтворча компетентність.

Далі звертаємося до психологічного аспекту проблеми. Тут ґрунтуємося на науковому доробку вчених Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України – засновника Інституту Григорія Костюка [16], його соратників і послідовників Валентина Моляко [12], Сергія Максименка [19], Мирослава Боришевського [4] та інших, дослідження яких охоплюють всю систему теоретичних проблем і практичних завдань психології особистості; науковців Інституту соціальної та політичної психології НАПН України Юлії Гундертайло, Віталія Климчука, Ольги Кляпець та інших, котрі під керівництвом Тетяни Титаренко вивчали соціально-психологічні питання проблеми життєтворення і дійшли думки, що життєтворчість є результатом саморуху особистості, активного ставлення до дійсності. Її головним питанням є те, як зберегти баланс між зовнішнім і внутрішнім світом, запобігти виникненню дисгармоній у розвитку особистості, допомогти набути навичок вільного життєвого вибору [23], яка перегукується із дослідженнями Дмитра Леонтьєва [17], де життєтворчість виступає особистісно-орієнтованою практикою розвитку й корекції взаємин людини зі світом, що призводить до актуалізації її особистісних потенціалів; особистість завжди виступає автором власного життя, розглядається як суб'єкт життєтворчості.

Стосовно суб'єктної активності індивіда у життєтворчості Лариса Яновська представляє життєтворчість як особливий прояв активності особистості, що залежить від суб'єктної організації, від здатності до самодетермінації. Це і дозволяє визначити здатність до життєтворчості як духовну здатність особистості, найважливішою особливістю якої є високий рівень організації активності [31, с. 12]. Особливим типом життєдіяльності вважає життєтворчість й Олена Демчук, зазначаючи, що за такої життєдіяльності кожна мить життя є творчим актом, потенційною інновацією в будь-якій сфері життя людини та культури, що забезпечується та одночасно відзначається унікальністю людини. Проявляється життєтворчість як у зовнішній, так і у внутрішній сферах [5].

Вадим Ямницький у цьому аспекті життєтворчу активність особистості представляє сполучною ланкою, кризь яку, за наявності рефлексії, здійснюється взаємозв'язок між процесами адаптації й творчості на рівні самореалізації (саморозвитку, самоактуалізації) як кінцевої мети адаптаційних процесів, з одного боку, та творчості як інтегральної характеристики життєвої активності – з іншого [30, с. 10–11].

У якості узагальнення аналітичного огляду праць із психології наведемо рядки із монографії Наталії Богданової: «Життєтворчість – це не лише дорога до саморозвитку, не лише зовнішній предмет творчості, але і внутрішній, коли людина вибудовує власне життя від-

повідно до певного морального позитивного задуму, що зрештою збігається із загально-людським. Творчо здійснюючи своє життя, людина набуває статусу суб'єкта, перед яким з'являється завдання самостійно і творчо здійснювати вибір стратегії свого життя, розробляти свої життєві плани і програми, конструктивно впливати на перспективу життя, вибирати і запроваджувати в дію засоби для реалізації особою її індивідуального життєвого проєкту» [2, с. 107].

Проблема життєтворчості особистості є однією з провідних у сучасній філософії освіти, де освіта розглядається як головний чинник життєтворчості, а життєтворчість освіченої особистості пов'язується з пошуком себе, творчістю як такою та соціальною активністю людини на будь-якому етапі її життєдіяльності. Стосовно ролі освіти у життєтворчості важливими видаються узагальнення Олександра Джури [6, с. 32]: сьогодні освіта перетворюється на буттєво-необхідний елемент людського життя, стає простором життєтворчості особистості. Такі зміни зумовлені новітніми світоглядними принципами людського існування, що, відповідно, спонукають упроваджувати інноваційно-гуманістичні й особистісно-орієнтовані педагогічні технології. Активізація життєтворчості людини тільки і можлива у процесі мислення, діяльності, спілкування з іншими людьми, переробки наявних досягнень у сфері культури тощо.

Основою наукового вивчення проблеми життєтворчості особистості у педагогіці стала концепція життєтворчості Лідії Сохань та представників її наукової школи, серед яких виокремлюємо Івана Єрмакова, В. Доній, Галину Несен. У працях вчених НАН та АПН України [8–11; 22; 24 та ін.] закладені методологічні і світоглядні основи життєтворчості особистості, зокрема, щодо людини як суб'єкта власної життєтворчості, проектування процесу життєтворення, його чинників тощо; визначено поняття «життєвий шлях особистості», «спосіб життя», «стиль життя», «життєва компетентність» та інші; проаналізовано інноваційні моделі життєтворчості. У них чітко прослідковується розуміння життєтворчості як мистецтва жити, а сам феномен визначено як особливу й вищу форму прояву творчої природи людини; духовно-практичної діяльності особистості, спрямованої на активне, свідоме й творче проектування та здійснення власного життя як індивідуально-особистісного життєвого проєкту [24, с. 153], із чим погоджується переважна більшість дослідників-педагогів. Ми також обрали діяльнісний підхід як один із визначальних у роботі і будемо ґрунтуватися на цьому визначенні.

Провівши аналіз наукового доробку вищезазначених вчених щодо життєтворчості, Марина Коновальчук [15] виділила такі основні характеристики поняття «життєтворчість особистості»:

- життєтворчість можлива за умови розвитку всіх сфер особистості: духовної, емоційної, вольової, інтелектуальної, моральної тощо;
- життєтворчість пов'язана з активністю особистості – здатністю змінювати навколишнє середовище відповідно до своїх потреб, а також змінювати самого себе відповідно до певної системи власних цінностей, своїх можливостей, життєвих диспозицій;
- життєтворчість передбачає постійне набуття нових знань, вмінь, пов'язаних з самим процесом життя (вміння спілкуватися, встановлювати контакти, адекватно оцінювати свої можливості та умови середовища, здатність до нетрадиційного підходу у вирішенні проблем та ін.);
- життєтворчість пов'язана із самостійністю особистості (здатністю самостійно планувати власну діяльність, самостійно приймати рішення й нести відповідальність за результати діяльності та ін.);
- життєтворчість – це особливе вміння і висока майстерність у творчій побудові особистого життя, що ґрунтується на розвиненій самосвідомості та володінні системою засобів, методів, технології програмування і здійснення життя як індивідуально-особистісного життєвого проєкту.

Наведені характеристики підтверджують, що життєтворчість виступає особливим видом життєдіяльності і потребує від особистості певного рівня сформованості необхідної для його здійснення компетентності.

Як духовно-практичне втілення особистістю проєкту свого індивідуального життя на основі цілісної й відповідальної реалізації творчого потенціалу представляє життєтворчість

Валентина Коновальчук [14]. Вона вважає, що феномен життєтворчості полягає у творенні не лише явищ та об'єктів у зовнішньому просторі, а насамперед внутрішнього світу людини з появою своєрідних новоутворень на основі самопізнання. Головним чинником таких новоутворень вважаємо вищу освіту, оскільки у світлі сучасної педагогічної парадигми вона не лише готує молоду особистість до професійної діяльності, а і в подальшому виступає однією із основних спонук творчої життєдіяльності.

Ми цілком погоджуємося із Анатолієм Павленком [21], що в концептуальній системі навчання мистецтву життєтворчості за пріоритет ціннісних смислів освіти учень і вчитель (у нашому випадку – здобувач вищої освіти і викладач) обирають цінності життєдіяльності, котрі виступають основою соціальної поведінки і творчої активності особистості. Ця активність, на нашу думку, має спрямовуватись на професійну, особистісну та соціальну самореалізацію як єдине ціле. Тільки за таких умов можна твердити про життєтворчу самореалізацію. Цінною для нас є також думка про те, що мистецтво жити не має нічого спільного з пристосуванням до життя. Його сутність полягає у самовдосконаленні особистості, піднесенні її життєвих спрямувань, в оволодінні моральними чеснотами. Особистість повинна вміти будувати своє життя творчо, для цього необхідно мати знання про життя у цілому, розвинути самосвідомість, володіти системою засобів, методів, технологій програмування, конструювання й здійснення життя як індивідуально-особистісного життєвого проекту [9].

Загалом, аналіз джерел у ракурсі педагогіки життєтворчості показав, що ця концепція ґрунтується на діяльнісному, особистісно орієнтованому та компетентнісному підходах в рамках гуманістичної освітньої парадигми. Новітні дослідження в галузі вищої освіти є досить фрагментарними і торкаються питань підготовки студентської молоді до активного професійного та соціального життєздійснення [20 та ін.] через набуття певних професійних компетентностей, *life skills*, *soft skills*. Тому для окреслення основного поняття дослідження – «життєтворча компетентність» – будемо спиратися на дослідження життєвої компетентності Івана Єрмакова та його учня Дмитра Пузікова, у межах якого ними вивчалось питання життєтворчості. За визначенням науковців, «життєва компетентність – це системна властивість особистості: цілісна, ієрархічна, динамічна система здатностей (або окремих компетенцій), яка дозволяє людині свідомо і творчо визначати та здійснювати власне життя, розвивати свою індивідуальність, розбудовувати життєвий ціннісно-нормативний простір, вирішувати складні життєві завдання, набувати і виконувати соціальні ролі» [8, с. 73–90]. Однак у світлі педагогіки життєтворчості, яка є наріжним каменем концепції Нової української школи, відповідно до ідей інтеграції осіб з особливими освітніми потребами у соціум, безбар'єрності та інклюзії, більш відповідним видається визначення Івана Єрмакова, яке він навів дещо раніше: «Життєва компетентність – це знання, вміння, життєвий досвід особистості, необхідні для розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення життя як індивідуального проекту. Життєва компетентність передбачає свідоме ставлення до виконання різних життєвих і соціальних ролей» [13]. За змістом воно перегукується із визначенням Наталії Пустовіт, у котрої життєва компетентність – це «індикатор, який дозволяє визначити готовність учня-випускника до життя, його подальший особистісний розвиток і здатність до активної участі у житті суспільства»; «логічне поєднання ставлення і цінності, уміння та знання» [25, с. 285].

У цих дефініціях чітко прослідковується практична складова і головне завдання формування життєвої компетентності – підготувати особистість до життя, тобто «до виконання різних життєвих і соціальних ролей». Тобто, рівень сформованості життєвої компетентності є показником готовності людини до життєдіяльності. Необхідно насамперед навчити особу діяти, у практичній діяльності набувати досвід виконання різних соціальних ролей як на репродуктивному, так і на творчому рівні залежно від особливостей індивідуального розвитку.

У більшості опрацьованих нами наукових джерел життєтворчість виступає особливим видом життєдіяльності, вона передбачає високий рівень особистісної зрілості, за якого людина здійснює саморозвиток, самопроєктування, самоконструювання, самовиховання та інші самопрактики. За такої діяльності особистість є активним, творчим і відповідальним суб'єктом власного життя і суспільного розвитку, оскільки здатна не лише адаптуватися до динамічних обставин, а й змінювати середовище свого життя. На підтвердження сказано-

го наведемо думки Івана Єрмакова: «Життєтворчість – особлива, вища форма виявлення творчої природи людини. Вона сприяє самостійному вибору особистістю стратегії життя, розробці життєвих планів і програм, вибору та використанню засобів, необхідних для реалізації індивідуального життєвого проекту» [13] та Тетяни Титаренко [23]: «Життєтворення є чи не найскладнішим видом людської творчості; у своїй розвинутій формі [воно] не є просто типовим реагуванням на зовнішні зміни...; як креативний процес життєтворення передбачає готовність особистості стрибкоподібно змінювати траєкторії життєвого шляху завдяки терміновому освоєнню нових практик відповідно до надзвичайних подій із серйозними наслідками.

Очевидно, що життєтворчість як особливий вид життєдіяльності потребує особливої підготовки до його здійснення – формування життєтворчої компетентності як показника готовності до життєтворчості.

На основі проведеного теоретичного аналізу виокремлюємо життєтворчу компетентність як необхідну і важливу умову життєздійснення на вищому рівні розвитку особистості, що відповідає принципам і тенденціям життя в сучасному світі (рис. 1).

Рис. 1. Ієрархія формування життєтворчої компетентності

При цьому, сформовані перші три рівні забезпечують життєдіяльність особистості в нормі, а наступні два виводять на рівень життєтворчості.

Таким чином, під життєтворчою компетентністю будемо розуміти вищий рівень розвитку життєвої компетентності; складну цілісність життєтворчих компетенцій, установок, життєвого досвіду та досягнень і вміння доречно й своєчасно їх застосовувати у процесі життєдіяльності з метою досягнення індивідуально-особистісних цілей щодо життєтворчості.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, ми визначили поняття «життєтворча компетентність» у світлі сучасного рівня розвитку освіти та вимог новітнього трансформаційного суспільства до життєдіяльності особистості. На основі проведеного аналізу наукових джерел із філософії, психології та педагогіки з'ясовано, що феномен «життєтворча компетентність» необхідно розглядати у тісному зв'язку із поняттям «життєтворчість», яке у філософії освіти та педагогіці життєтворчості розглядається як особливий вид життєдіяльності особистості, «мистецтво жити». Для того, щоб оволодіти цим мистецтвом, особистість має сформулювати життєтворчу компетентність.

Дослідження життєтворчої компетентності продовжить з'ясування основних її характеристик: структури, функцій, особливостей та умов формування у майбутніх педагогів спеціальної освіти як необхідної умови їх гармонійного індивідуального життєтворення.

Список використаної літератури

1. Акопян В.Г. Екологічна парадигма культури життєтворчості особистості. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2011. 372 с.
2. Богданова Н. Культура життєтворчості особистості. Філософсько-світоглядний аналіз: наукове видання. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 302 с.

3. Боришевський М.Й. Особистість у вимірах самосвідомості: монографія. Суми: Еллада, 2012. 608 с.
4. Боришевський М.Й., Пилипенко Л.І., Пенькова О.І., Яблонська Т.М., Володарська Н. Д. Виховання духовності особистості: навч.-метод. посіб. / НАПН України, Ін-т психології ім. Г.С. Костюка. Київ, 2013. 103 с.
5. Демчук О.О. Аналіз основних наукових підходів до феномена життєвої компетентності як складової життєтворчості особистості. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Психологія*. 2013. Т. 18. Вип. 22 (1). С. 216–221. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vopu_ppri_2013_18_22%281%29_32
6. Джура О.Д. Становлення життєтворчості особистості в контексті модернізації української освіти: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.10. Київ, 2012. 35 с.
7. Дубасенюк О.А. Вплив ідей життєтворчості на формування особистості старшокласника. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2004. (18). С. 80–83.
8. Єрмаков І.Г. Життєтворчі компетенції особистості. *Педагогічні науки та освіта: зб. наук. праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*. Вип. І. Запоріжжя, 2007. С. 73–90.
9. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики. Науково-методичний посібник / ред.: І.Г. Єрмаков [та ін.]. Запоріжжя, 2005. 640 с.
10. Життєва компетентність особистості: науково-методичний посібник / за ред.: Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова, Г.М. Несен. Київ: Богдана, 2003. 520 с.
11. Життєтворчість особистості: концепція, досвід, проблеми: наук.-метод. зб. / за ред. І.Г. Єрмакова, Г.М. Несен. Запоріжжя, 2006. 592 с.
12. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. Житомир, 2006. 320 с.
13. Іван Єрмаков. Педагогіка життєтворчості. URL: <https://www.iso.if.ua/vroboita/media/files> (дата звернення: 25 жовтня 2021).
14. Коновальчук Валентина Іванівна. Розвиток творчого потенціалу особистості в просторі освіти: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.10. Київ, 2017. 36 с. URL: http://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/Konovalchuk_02.10.2017_avtoref.pdf.18
15. Коновальчук М.В. Реалізація ідей педагогіки життєтворчості в контексті ноосферної освіти в Україні. URL: <http://do.gendocsp.ru/docsp/index-170423>. Html (дата звернення: 03 листопада 2021).
16. Костюк Г.С. Избранные психологические труды. Москва: Педагогика, 1988. 304 с.
17. Леонтьев Д.А. Жизнетворчество как практика расширения жизненного мира. *1-я Всероссийская научно-практическая конференция по экзистенциальной психологии: материалы сообщений* / под ред. Д.А. Леонтьева, Е.С. Мазур, А.И. Сосланда. Москва, 2001. С. 100–109.
18. Лугуценко Т.В. Homo virtutes в сучасному культурному просторі: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.04. Луганськ, 2013. 36 с.
19. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості: монографія. Київ, 2006. 256 с.
20. М'ясоїд Г. І., Юсипів Т. І. Формування життєвих компетентностей у зв'язку із засвоєнням цілей сталого розвитку у процесі інтегрованого навчання у середній та вищій школах (на прикладі дисциплін «Іноземна мова» та «Біологія»). URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/index.php/uk/arkhiv/2-uncategorised/136-visnik-universitetu-imeni-alfreda-nobelya-seriya-pedagogika-i-psikhologiya-pedagogichni-nauki-1-17-2019> (дата звернення: 03 листопада 2021).
21. Павленко А.І. Навчання мистецтву життєтворчості: становлення теоретичних основ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2017. Вип. 2. С. 186–189.
22. Єрмаков І., Погоріла І. Педагогіка життєтворчості – концептуальна основа виховних систем. *Становлення виховних систем гімназій у контексті життєтворчості особистості: практико-зорієнт. посіб. / АПН України. Ін-т пробл. виховання*. Київ, 2003.
23. Психологія життєтворення особистості в сучасному світі: монографія / за ред. Т.М. Титаренко; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ, 2016. 320 с.

24. Психологія і педагогіка життєтворчості: навч.-метод. посіб. / ред. рада: В.М. Доній, Г.М. Несен, Л.В. Сохань, І.Г. Єрмаков (наук. ред.) та ін. Київ, 1996. 792 с.
25. Пустовіт П.А. Життєва компетентність. *Енциклопедія освіти* / Акад. пед. наук. України; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ, 2008.
26. Самотворення у розвитку особистості: науково-методичний посібник / за ред. Л.З. Сердюк. Київ, 2015. 93 с.
27. Степаненко М.Д. Життєва компетентність особистості: концептуальні засади та соціальні виміри: автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03. Харків, 2006. 19 с.
28. Степаненко І., Степаненко Н. Філософія мистецтва жити: концептуальні контури і освітні імплікації у суспільстві ризику. *Філософія освіти*. 2013. № 1 (12). С. 140–162.
29. Тетяна Дуткевич. Загальна психологія. Теоретичний курс. Навчальний посібник. 2020. 388 с. URL: http://pidru4niki.com/79977/ppp/psychology/ponyattya_zhittiyetvorchipt_oppobiprtoprti#27 (дата звернення: 01 листопада 2021).
30. Ямницький В.М. Розвиток життєтворчої активності особистості: теорія та експеримент: монографія. Одеса: ПНЦ АПН України, 2006. 362 с.
31. Яновська Л.В. Динаміка здатності до життєтворчості особистості у дорослому віці: автореф. дис. ... канд. психол. наук 19.00.07. Одеса, 2006. 19 с.

References

1. Akopian, V.H. (2011). *Ekolohichna paradyhma kultury zhyttietvorchosti osobystosti* [Ecological paradigm of life culture of personality]. Kyiv, 372 p. (In Ukrainian).
2. Bohdanova, N. (2011). *Kultura zhyttietvorchosti osobystosti. Filosofska-svitohliadnyi analiz* [The culture of life creativity of the individual. Philosophical and ideological analysis]. Kyiv, NPU imeni M.P. Drahomanova Publ., 302 p. (In Ukrainian).
3. Borypphevpkyi, M.Y. (2012). *Osobystist u vymirakh samosvidomosti* [Personality in the dimensions of self-awareness]. Sumy, Ellada Publ., 608 p. (In Ukrainian).
4. Boryshevskiyi, M.Y., Pylypenko, L.I., Penkova, O.I., Yablonska, T.M., Volodarska, N.D. (2013). *Vykhovannia dukhovnosti osobystosti* [Education of spirituality of the individual]. Kyiv, 103 p. (In Ukrainian).
5. Demchuk, O.O. (2013). *Analiz osnovnykh naukovykh pidkhodiv do fenomena zhyttievoi kompetentnosti yak skladovoi zhyttietvorchosti osobystosti* [Analysis of the main scientific approaches to the phenomenon of life competence as a component of life creativity of the individual]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Psykholohiia* [Bulletin of Odessa National University. Psychology], vol. 18, issue 22 (1), pp. 216-221. (In Ukrainian).
6. Dzhura, O.D. (2012). *Stanovlennia zhyttietvorchosti osobystosti v konteksti modernizatsii ukrainskoi osvity. Avtoref. dys. d-ra filos. nauk* [Formation of personality creativity in the context of modernization of Ukrainian education. Abstract of doc. philos. sci.]. Kyiv, 35 p. (In Ukrainian).
7. Dubaseniuk, O.A. (2004). *Vplyv idei zhyttietvorchosti na formuvannia spobystosti starshoklasnyka* [The influence of life ideas on the formation of the personality of high school students]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka* [Bulletin of Ivan Franko Zhytomyr State University], no. 18, pp. 80-83. (In Ukrainian).
8. Yermakov, I.H. (2007). *Zhyttietvorchi kompetentsii osobystosti* [Life-creating competencies of personality]. *Pedahohichni nauky ta osvita* [Pedagogical sciences and education]. Zaporizhzhia, issue 1, pp. 73-90. (In Ukrainian).
9. In I.H. Yermakov (Ed.). (2005). *Zhyttieva kompetentnist osobystosti: vid teorii do praktyky* [Life competence of the individual: from theory to practice]. Zaporizhzhia, 640 p. (In Ukrainian).
10. In L.V. Sokhan, I.H. Yermakova, H.M. Nesen (Eds.). (2003). *Zhyttieva kompetentnist osobystosti* [Life competence of the individual]. Kyiv, Bohdana Publ., 520 p. (In Ukrainian).
11. In I.H. Yermakova, H.M. Nesen (Eds.). (2006). *Zhyttietvorchist osobystosti: kontseptsia, dosvid, problemy* [Life of the individual: concept, experience, problems]. Zaporizhzhia, 592 p. (In Ukrainian).
12. In V.O. Moliako, O.L. Muzyka (Eds.). (2006). *Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen* [Abilities, creativity, talent: theory, methods, research results]. Zhytomyr, 320 p. (In Ukrainian).

13. Yermakov I. *Pedahohika zhyttietvorchosti* [Pedagogy of life creativity]. URL: <https://www.iso.if.ua/vrobota/media/files> (Accessed 25 October 2021) (In Ukrainian).
14. Konovalchuk, V.I. (2017). *Rozvytok tvorchoho potentsialu osobystosti v prostori osvity. Avtoref. dys. d-ra filos. nauk* [Development of creative potential of the person in space of education. Abstract of doc. philos. sci.]. Kyiv, 36 p. (In Ukrainian).
15. Konovalchuk, M.V. *Realizatsiia idei pedahohiky zhyttietvorchosti v konteksti noosfernoi osvity v Ukraini* [Implementation of ideas of pedagogy of life creation in the context of noosphere education in Ukraine]. Available at: <http://do.gendocpp.ru/docpp/index-170423.html> (Accessed 03 November 2021). (In Ukrainian).
16. Kostyuk, H.S. (1988). *Izbrannye psikhologicheskie trudy* [Selected psychological works]. Moscow, Pedahohika Publ., 304 p. (In Russian).
17. Leontev, D.A. (2001). *Zhiznetvorchestvo kak praktika rasshireniia zhiznennogo myra* [Creativity as a practice of expanding the life world: materials of the conference]. *Materialy nauchno-prakticheskoi konferentsii po yekzistsentsialnoi psikhologii* [Materials of scientific-practical conference on existential psychology]. Moscow, pp. 100-109. (In Russian).
18. Luhutsenko, T.V. (2013). *Homo virtues v suchasnomu kulturnomu prostori. Avtoref. dok. filos. nauk* [Homo virtues in the modern cultural space. Abstract of doc. philos. sci.]. Luhansk, 36 p. (In Ukrainian).
19. Maksymenko, S.D. (2006). *Heneza zdiisnennia osobystosti* [Genesis of personality realization]. Kyiv, 256 p. (In Ukrainian).
20. Miasoid, H.I., Yusyypiva, T.I. (2019). *Formuvannia zhyttievnykh kompetentnostei u zviazku iz zasvoieniam tsilei staloho rozvytku u protsesi intehrovanoho navchannia u serednii ta vyshchii shkolakh (na prykladi dystsyplin «Inozemna mova» ta «Biologhiia»)* [Formation of life competencies in connection with the acquisition of sustainable development goals in the process of integrated learning in secondary and higher schools (on the example of the disciplines «Foreign Language» and «Biology»)]. Available at: <https://pedpsy.duan.edu.ua/index.php/uk/arkhiv/2-uncategorised/136-visnik-universitetu-imeni-alfreda-nobelya-seriya-pedagogika-i-psikhologiya-pedagogichni-nauki-1-17-2019> (Accessed 01 November 2021). (In Ukrainian).
21. Pavlenko, A.I. (2017). *Navchannia mystetstvu zhyttietvorchosti: stanovlennia teoretychnykh osnov* [Teaching the art of life: the formation of theoretical foundations]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Pedahohika. Sotsialna robota* [Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Pedagogy. Social work], issue 2, pp. 186-189. (In Ukrainian).
22. Yermakov, I., Pohorila, I. (2003). *Stanovlennia vykhovnykh system himnazii u konteksti zhyttietvorchosti osobystosti* [Formation of educational systems of gymnasiums in the context of life creativity of the individual]. Kyiv. (In Ukrainian).
23. In T.M. Tytarenko (Ed.). (2016). *Psikhologhiia zhyttietvorennia osobystosti v suchasnomu sviti* [Psychology of life of the individual in the modern world]. Kyiv, 320 p. (In Ukrainian).
24. In V.M. Donii, H.M. Nesen, L.V. Sokhan, I.H. Yermakov (Eds.). (1996). *Psikhologhiia i pedahohika zhyttietvorchosti* [Psychology and pedagogy of life creation]. Kyiv, 792 p. (In Ukrainian).
25. Pustovit, P.A. (2008). *Zhyttieva kompetentnist* [Life competence]. *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of Education]. Kyiv. (In Ukrainian).
26. In L.Z. Serdiuk (Ed.). (2015). *Samotvorennia u rozvytku osobystosti* [Self-creation in the development of personality]. Kyiv, 93 p. (In Ukrainian).
27. Stepanenko, M.D. (2006). *Zhyttieva kompetentnist osobystosti: kontseptualni zasady ta sotsialni vymiry. Avtoref. dys. kand. filos. nauk* [Life competence of the individual: conceptual principles and social dimensions. Abstrat of cand. philos. sci.]. Kharkiv, 19 p. (In Ukrainian).
28. Stepanenko, I., Stepanenko, N. (2013). *Filosofiiia mystetstva zhyty: kontseptualni kontury i osvitni implikatsii u suspilstvi ryzyku* [Philosophy of the art of living: conceptual contours and educational implications in a society of risk]. *Filosofiiia osvity* [Philosophy of education], no. 1 (12), pp. 140-162. (In Ukrainian).
29. Dutkevych, T. (2020). *Zahalna psikhologhiia. Teoretychnyi kurs* [General Psychology. Theoretical course]. URL : http://pidru4niki.com/79977/pppihologiya/ponyattya_zhittietvorchipt_oppobipttoppti#27 (Accessed 01 November 2021) (In Ukrainian).

30. Yamnytskyi, V.M. (2006). *Rozvytok zhyttietvorchoi aktyvnosti osobysptosti: teoriia ta ekpperyment* [Development of life-creating activity of personality: theory and experiment]. Odesa, 362 p. (In Ukrainian).

31. Yanovska, L.V. (2006). *Dynamika zdadnosti do zhyttietvorchoi osobystosti u doroslomu vitsi. Avtoref. dys. kand. psykhol. nauk* [Dynamics of the ability to creativity of the individual in adulthood. Abstract of cand. psychol. sci.]. Odesa, 19 p. (In Ukrainian).

THE CONCEPTS «LIFE CREATIVITY» AND «LIFE CREATIVE COMPETENCE» IN THE PARADIGM OF PROFESSIONAL TRAINING OF A SPECIAL EDUCATION TEACHER

Lyudmila M. Nikolenko, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Pedagogy and Special Education at Oles Honchar Dnipro National University

E-mail: L.nikolenko1@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8708-3117>

DOI: 10.32342/2522-4115-2022-1-23-23

Key words: competence, life creation, life competence, life creation competence, pedagogy of life creation, teacher of special education.

The article deals with the problem of the competence approach in education. The article is based on careful analysis of the scientific literature and highlights the concept of “life-creating competence”. The necessity and expediency of such competence forming in the future special education teacher result from the practice of living in an open information society, where the individual is required to show a new level of abilities that could ensure his/her effective functioning in any dynamic changes and circumstances, successful and comprehensive life both in personal and professional spheres.

The article analyzes the subject matter of the life creation concept in philosophical, psychological and pedagogical aspects. A review of the scientific literature demonstrated that in philosophical and sociological discourse life-creation is mainly considered in the perspective of one’s own life building and culture of life creation, and it made it possible to highlight the following points: life-creation is a process based on two constitutive components: life and creativity; these components are purely individual; life creation depends on both personal characteristics and social factors; the individual must be in some way ready to carry out life creativity; thus, consequently, life-giving competence can be an indicator of readiness for life-creation.

It was found that psychology studied the problem of life creation most thoroughly; psychologists present life creation as a manifestation of the subject’s personality, an active attitude to life, the result of self-development, a special type of life, etc.

The author found that the life of an individual is one of the key phenomena in the philosophy of education, where it is considered in terms of the activity approach: it is a special kind of life, creative activity of the individual, life-creation, the art of living. One of the determining factors of life creation is education.

In terms of pedagogy, the study of life creation of an individual at the beginning of the 21st century has grown into a separate area – the pedagogy of life, which formed the basis of the concept of the New Ukrainian School. It was found that the phenomenon of “life-creating competence” in pedagogy is not considered as a separate achievement of an individual, but there is “life-creating competences”, represented as a component of life competence of that individual.

Based on the analytical review, the author summarizes that life competence provides the solution of vital tasks, productive life, the ability to perform certain life roles; life-creating competence, according to the author, brings an individual to a higher level of life, at which a person realizes self-design, self-construction, self-education and other self-practices; it is an active, creative and responsible subject of his/her own life and social development, as he/she is able not only to adapt to dynamic circumstances, but also to change the environment for the benefit of him/herself and others, which is crucial for special education teachers in the light of modern educational paradigm.

Одержано 03.01.2022.